

İSAM KONUŞMALARI

Osmanlı Düşüncesi · Ahlâk · Hukuk · Felsefe-Kelâm

İSAM PAPERS

Ottoman Thought · Ethics · Law · Philosophy-Kalam

hazırlayan / compiled by
Seyfi Kenan

İSAM Yayınları 154
İlmî Araştırmalar Dizisi 66

İSAM Konuşmaları: Osmanlı Düşüncesi · Ahlâk · Hukuk · Felsefe-Kelâm
İSAM Papers: Ottoman Thought · Ethics · Law · Philosophy-Kalam

hazırlayan / compiled by
Seyfi Kenan

Bu kitap
İsam Yönetim Kurulunun 06.12.2013 tarih
ve 2013/22 sayılı kararıyla basılmıştır.

© Her hakkı mahfuzdur.

Birinci Basım: Aralık 2013

ISBN 978-605-4829-07-1

İSAM Yayıncılık Sosyal Hizmetler San. ve Tic.Ltd.Şti.
İcadiye Bağlarbaşı Cad. No. 40 34662 Üsküdar/İstanbul
Tel: (0216) 474 08 50 Faks: (0216) 474 08 74
www.isam.com.tr bilgi@isam.com.tr
Sertifika No. 15734

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic.Ltd.Şti.
Alınteri Bulvarı 1256. Sk. No. 11
OSTİM Yeni Mahalle/Ankara
Tel. (0312) 354 91 31
Sertifika No. 15402

İSAM Konuşmaları: Osmanlı düşüncesi, ahlâk, hukuk, felsefe-kelâm =
İSAM Papers: Ottoman thought, ethics, law, philosophy-kalam /
haz. Seyfi Kenan. - İstanbul : İSAM Yayınları, 2013.
285 s. ; 24 cm. - (İSAM Yayınları ; 154. İlmî Araştırmalar Dizisi ; 66)
ISBN 978-605-4829-07-1

İçindekiler / Contents

Önsöz / Preface 7

Openness and Interdisciplinarity in Ottoman and Islamic Studies and the Humanities: Introduction to İSAM Papers

Seyfi Kenan 13

I. Osmanlı Düşüncesi, Ahlâk ve Hukuk / Ottoman Thought, Ethics and Law

XVI. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Saltanat
ve Hükümet Ayrışması

Metin Kunt 25

İstanbul Kültürü ve Estetiği

Beşir Ayvazoğlu 35

Ethics and Politics in the Law: On the Forcible Return
of the Cultivator

Martha Mundy 51

How Islamic was Ottoman Law?

Colin Imber 77

Being a Western Merchant in the Ottoman Medirerranean
Viorel Panaite 91

Osmanlı Yöneticileri, Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme
Hedda Reindl-Kiel 137

II. Felsefe ve Kelâm / Philosophy and Kalam

Divine Command
John Hare 153

Theology and Society
Josef van Ess 167

Why Kalam?
Josef van Ess 187

Islam and Enlightenment
Josef van Ess 207

Teoloji ve Toplum
Josef van Ess 227

Niçin Kelâm?
Josef van Ess 247

İslâm ve Aydınlanma
Josef van Ess 267

Önsöz

Sultanahmet'te Ayasofya'yı karşıdan, iyi bir çerçeve içinde gören bir lokantada öğle yemeği esnasında Alman filozofu Karl-Otto Apel'in eşiyle birlikte bu muazzam eseri temaşa ettikten sonra söylediklerini hâlâ iyi hatırlıyorum: "Evet, bence minareler Türkler'in özgün bir icadı... (Minareleri işaret ederek) Yapıya daha estetik bir görünüm kazandırdığında şüphe yok. Bir an için Ayasofya'yı minareler olmaksızın tahayyül ettim, çok tuhaf gözüktü bana!" Minarelerin Türk icadı olmadığı kesin, ancak hem zamanın ve mekânın ruhuyla hem de kendi donanımlarıyla uyum içerisinde olacak şekilde Türkler'in kendilerine özgü bir minare mimarisine sahip olduklarında şüphe yok, tıpkı diğer yapılarda veya yapılanmalarda, dinî mimariden sivil mimariye, iktidar ekseninin şekillendiği saraylara varıncaya kadar kendilerine has olanı ortaya koydukları gibi. 2005'in Mayıs'ında İSAM konferanslarından birini vermek üzere İstanbul'a geldiği günlerde Apel'le birlikte, görmeyi çok arzu ettiği Topkapı Sarayı'nı da gezmiştik. Bâb-ı Hümayun'dan girip çeşitli bölümleri gezerek, zaman zaman gördüklerimiz, zaman zaman aklımıza gelen sorular eşliğinde gerek tarihî, gerek güncel gerekse felsefî sohbetlere dalarak Sarayburnu'na vardığımızda, biraz şaşkınlık biraz hayret içerisinde, yolunu bulmaya çalışan kaybolmuş birisinin yüz ifadesiyle Apel'in sorduğu şu soruyu hiç unutmadım: "Saray nerede?" Oysa sarayın hemen hemen bütün bölümlerini gezip, bitirmiştik. "Saray burası! Birlikte gezdik!" cevabını verince şaşkınlığı bir kat daha artmıştı.

İstanbul, Ahmed Hamdi Tanpınar'ın, dönemine kadar mahallesinden, doğal çevresinden mimarisine varıncaya kadar şehrin,

kaybettikleriyle birlikte nasıl değiştiğini ele aldığı o ünlü *Beş Şehir*'ini yazdığı zamandan itibaren değişmeye devam etti. Hatta 2005'ten sonra, dışarıdan olsa bile Karl-Otto Apel'i bile şaşırtacak seviyede, İstanbul'u başka şehirlerden, hatta akranlarından ayrı ve fâik yapan silüetini ve ruhunu kaybedecek şekilde dönüştü. Bu dönüşüm, ünlü Türk mimar Turgut 'Cansever' tarafından "bir cinayet" olarak nitelendi. İstanbullular'a, kendilerine bırakılan, tayin edilen belli başlı yerlerden, nerdeyse özel gözetleme mekânlarından şehirlerini seyretme fırsatı verildiği artık söylenmektedir. Öte yandan, UNESCO bile İstanbul'a has olan atmosferin kaybolma tehdiidiyle karşı karşıya kaldığını söyleyerek, klasik dönem mimari eserlerinin İstanbul'un eksenine verdiği ruhun, bir başka ifadeyle İstanbul'u azizleştiren o klasik dönem mimari atmosferin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirtmişti. Oysa klasik dönem mimari eserleri, cami ve külliyelerin İstanbul'un tepelerine, Tanpınar'ın ifadesiyle, "bir fecirden ardı ardına boşanmış güvercin sürüleri gibi beyaz ve yumuşak" kondukları zaman Bizans'ın asıl o zaman yıkıldığını ifade etmiş ve bu bölge âdeta Türk kültürünün mahremi haline gelmişti.

Şehirler, uygarlıkların şahdamarları gibidir. Troya, Bâbil, Bağdat gibi antik merkezlerden New York, Tokyo gibi modern çağın megapolislerine uzanan serüvende pek çok kent, büyük hayallerin ve dünya görüşlerinin harmanlandığı beşikler olarak göze çarparlar. Her çağa ve vaktin mizacına özgü kentlerin zaman zaman öne çıktığı bilinir. Bazıları kısa zamanda tarih olur, bazıları ise çok uzun bir zaman önemlerini ve değerlerini korurlar, varlıklarını sürdürürler. Şüphesiz İstanbul, bu ikinci kısma girer. İstanbul'un, yeryüzü kentleri içerisindeki değeri ve önemi, içerdiği çok yönlü katmanları dolayısıyla en zengin olanlardan biri sayılması gerektiği konusunda hemen herkes görüş birliğine varmışsa bunun sebeplerini, şehrin coğrafyası ve tarihinin yanı sıra İstanbul'u yaşatan insanların ve kültüründe de aramak gerekir. Farklı dil, din, gelenek, anlayış ve zihniyet alışımından süzülüp gelmiş milyonlarca insanın bu şehri farklı zamanlarda yaşanılır ve yaşanması bir hale getirdiğinde şüphe yok. Şehrin Osmanlı geçmişinden itibaren müzikiden mimariye, minyatürden edebiyata kadar yansıyan çok yönlü kültürel ve estetik birikimde de görüldüğü gibi,

imparatorluk iktidarı ile “barış içinde bir arada yaşama” tecrübesinin parlak örnekleri gözlemlenebilir.

2010-2011 yıllarında düzenlemekten zevk aldığım İSAM konferansları programı, bu sene içerisinde İstanbul’un, Avrupa’nın kültür başkenti olarak görülmesi münasebetinden daha çok, şehrin muamma kalan yönlerini açığa çıkarmayı hedefleyen konuşmalara yer vermeseydi eksik kalırdı. İşte bu açığı mütevazı bir çerçevede gidermek için Orhan Okay, Tanpınar’ın İstanbul’unu anlatırken Beşir Ayvazoğlu, İstanbul kültürü ve estetiğine dikkat çekti; Selçuk Mülayim ise klasik dönemin mimari terminolojisini inceledi. Tanpınar’ın, iyi bir elmas yontucusunun eline geçmiş bir mücevher gibi İstanbul’u işleyen eski ustaların asıl başarısının, eserlerinde tabiatla iş birliğini ve tam âhengi sağlamalarında yattığını ifade ederken şu gözlemlerine yer vermeden bu bölümü bitirmemeli: “Pek az mimaride taş mekanik rolünü, şekiller sabit hüviyetlerini İstanbul camileri kadar unuttur, pek az mimari kendisini ışığın cilvelerine İstanbul mimarisinde olduğu kadar hazla, onun tarafından her an yeni baştan yaratılmak için teslim eder.”

İstanbul hakkında ne kadar yazılsa veya ne kadar konuşulsa, kelime ve anlam yorulup takatsiz kalabilir ve hâlâ bu şehrin eksik ve bilinmeyen yönleri olabilir. Bunun farkında olarak İSAM konuşmalarını düzenlemiştik. Çerçevesini disiplinler arası bir anlayışla mümkün olduğunca geniş ve kapsayıcı tutmamız sebebiyle oldukça zihin ve ufuk açıcı alanlarla ve heyecan verici yeni araştırma sorularıyla karşılaştığımızı belirtmem gerekir. Bu konuşmalarda bazan Harvard Üniversitesi’nden gelen, *The Secular City* adlı eserin yazarı Harvey Cox ile seküler kentte dinin geleceğini; bazan Sabancı Üniversitesi’nden teşrif eden Metin Kunt’tan XVI. yüzyıl Osmanlı siyasasında saltanat ve hükümet ayrışmasını; bazan da Bonn Üniversitesi’nden misafir ettiğimiz Hedda Reindl-Kiel ile Osmanlı yöneticilerinin hayat tarzını, lüks tüketimini ve hediyeleşme usullerini dinledik, konuştuk ve tartıştık. Hukuk antropolojisinin önde gelen uzmanlarından Martha Mundy ile XVII-XVIII. yüzyıl dünyasında hukuktaki siyaset ve ahlâkın kesişme veya buluşma noktalarını Şam bağlamında tartışırken, Şevket Pamuk’tan 1500’den 1914’e gelinceye kadar hem Osmanlılar’da

hem Avrupa'da malî yapıların merkezleşmesi ve modern devletin oluşum sürecini çeşitli nicel veriler eşliğinde dinledik. Ebû Bekir er-Râzî'nin felsefesi ve ahlâk anlayışı üzerinde çalıştığım yıllarda araştırma için gittiğim Kahire'de 1992'de Josef van Ess ile karşılaşmış; yaklaşık yirmi yıl sonra bu defa kelâm ve felsefe toplantıları çerçevesinde İstanbul'da tekrar buluşmuş, bu kitapta yer alan konuşmaları yapması için ağırlamıştık. Bu toplantılarda sunduğu konuşma metinlerini gönüllü olarak Türkçe'ye çevirmeye talip olan Mehmet Bulğen'e teşekkürlerimi ifade etmeliyim. Bazı konuşma metinlerinin daha önce yayımlanması veya konuşmalar yapılırken yayımlanma aşamasında olması sebebiyle bu kitap, sadece bize ulaşan metinlerle şekillendi. İSAM konuşmalarının gerçekleşmesinde özen dolu destek ve yardımlarını esirgemeyen Vildan Serdaroğlu Coşkun'a ve diğer araştırmacı arkadaşlara ve teknik süreçte yardımcı olan bütün arkadaşlara teşekkür ederim.

Yazar ile eseri veya eserleri arasında varoluşsal bir ilişkinin varlığına dikkat çekmişti Sartre. Yazar eserini yazar, fakat belli bir zaman sonra artık eser onun olmaktan çıkar ve o da yazarını yazmaya, inşa etmeye başlar; onun dünyadaki varoluşunu belirler, varoluş tarzını tanımlar. Aynen eserlerinin Fârâbî'yi tanımlaması gibi, veya Gelibolulu Mustafa Âlî ya da Halide Edip'i inşa etmesi gibi. Bu eser kitap olabileceği gibi, bir sanat eseri de olabilir, Karahisârî'nin enfes hat örnekleri, ya da Levnî'nin pek çok yerde gözümüze ilişen hârikulâde minyatürleri gibi. Eser, öğrenci yetiştirmekle de olur, bir düşünce akımı başlatmakla da. Konfüçyüs, Sokrates gibi veya Ebû Hanîfe gibi. Onları yazdıkları eserlerden değil, –bilindiği kadarıyla yazılı eserleri yoktur– yetiştirdikleri öğrenciler ve inşa ettikleri düşünce ekollerinden biliyoruz. Örnekler çoğaltılabilir, fakat benim burada üzerinde durmak istediğim başka bir şey daha var. Yazar ve eseri arasındaki bu varoluşsal ilişki sadece yazar ve eseri arasında yaşanmaz, her ne kadar câmid varlıklar gibi gözükseler de kurumlar üzerinde de cereyan eder. Kurumlar şüphesiz eser verir, insan yetiştirirler ve zamanla bu eserler de, o kurumların bir yandan varlığını tanımlarken diğer yandan değerini belirler.

İSAM, 1980'li yılların sonlarına doğru hem İslâm ve Osmanlı araştırmalarında hem beşerî bilimlerde araştırmacı yetiştirmek için TDV'nin önemli desteğiyle kuruldu. Ülkenin çeşitli üniversitelerinden ve bölgelerinden gelen ve gerek dinî ilimlerde ve gerekse beşerî bilimlerde çalışan onlarca genç, merak dolu araştırmacı burada buluştu; disiplinler arası çalışarak bazan eski, klasik sorularla boğuşup yeni cevaplar denedi, bazan yeni sorular ortaya atıp cesaretle el değmemiş konuları irdeledi, bazan da sadece yeni araştırma soruları ortaya atmakla yetindi. Dönemin hem yönetim anlayışının katkısı hem bu genç araştırmacıların çabasıyla oluşan toleransın böyle bir araştırma imkânını ve ortamını oluşturmaktaki katkısı önemlidir. Pek çok kişinin emeğini verdiği, umutlarını bağladığı bu araştırma kurumunun, başlangıçtaki kuruluş felsefesini ve kapsayıcı disiplinler arası araştırma yapma ortamını ve zihniyetini, sadece fıkıh, tarih veya coğrafya gibi tek alana indirgemeksizin daha da zenginleştirerek devam ettirmesi en büyük temennimizdir. Çünkü bilgi bütün alanlarıyla ve gerekçeleriyle sağlam bir muhakemeden geçirildikten sonra tezahür eder.

Seyfi Kenan

Göztepe, Ocak 2013